

Šťastie seniorov vo svetle socio-demografických činiteľov

Viktória Začková, Alojz Ritomský

Kľúčové slová:

šťastie, seniori, európske krajiny, socio-demografické činitele

Kontaktné údaje:

Mgr. Viktória Začková, Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta sociálnych a ekonomických vied, Mlynské luhy č.4, 821 05 Bratislava, e-mail: @

Doc. PhDr. Alojz Ritomský, PhD., Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Fakulta psychológie, Tematínska ulica č. 10, 821 08 Bratislava, tel. +421 904 898 383, e-mail: a.ritomsky@gmail.com

Abstrakt:

Príspevok prináša obraz aktuálnej úrovne šťastia slovenských seniorov vo vzťahu k vybraným socio-demografickým činiteľom. Porovnáva-me v ňom úroveň šťastia slovenských seniorov s úrovňou šťastia seniorov vo vybraných európskych krajinách. Práca je sekundárnou analýzou dát získaných zo 6. kola sociálneho prieskumu Európska sociálna sonda (ESS) z rokov 2012 - 2013. Zistili sme, že väčšina slovenských seniorov sa považuje za šťastných ľudí. Šťastie seniorov je spomedzi vybraných socio-demografických činiteľov diferencované najmä príjmom domácnosti, zdravotným stavom, rodinným stavom a veľkosťou bydliska. Slovenskí seniari sa podľa úrovne šťastia nachádzajú približne v strede rebríčka jednotlivých krajín. Porovnanie krajín ukázalo, že najvyššiu úroveň šťastia vykazujú seniari žijúci v Dánsku, na Islande a v Nórsku. Naopak, najnižšia úroveň šťastia seniorov bola zistená u participantov žijúcich v Bulharsku, v Ruskej Federácii a v Maďarsku. Slovenskí seniari sa podľa úrovne šťastia nachádzajú približne v strede rebríčka jednotlivých krajín. Uvedené zistenia sú zaujímavé najmä vzhľadom na aktuálny problém starnutia populácie a poskytujú východiská pre ďalšie skúmanie tejto problematiky.

1. Úvod do problematiky

1.1 Šťastní ľudia

V rámci psychológie sa šťastie skúma prevažne vo vzťahu k osobnostným charakteristikám človeka, keďže práve osobnostné psychické vlastnosti sú pomerne významnými predispozíciami šťastia. V článku sa však zameriame na to, aké sociodemografické charakteristiky majú šťastní ľudia, v empirickom obraze upriamime pozornosť špeciálne na prežívanie šťastia u ľudí v ich staršom veku.

Podľa Myersa (2006) sú šťastní ľudia spoločenskejší, majú v sebe viac energie, sú ochotnejší, viac reagujú a tiež si viac dôverujú. Šťastní ľudia v porovnaní s menej šťastnými dokonca hodnotia samých seba ako atraktívnejších a lepšie vyzerajúcich, ako v skutočnosti sú, hoci to nie je možné objektívne posúdiť (Lyubomirsky, 2008, p.47). Najmä v individualistických krajinách majú šťastní ľudia nielen vyššie sebavedomie, ale majú zároveň aj vyššiu toleranciu voči sklamaniam, sú tolerantnejší a nielen viac milujú, ale i viac odpúšťajú (Myers, 2006). Tu možno hľadať prepojenie práve s aktívnym prežívaním viery, keďže podľa Lyubomirsky (2008) sú práve veriaci ľudia šťastnejší, zdravší a lepšie sa vyrovnávajú s traumou.

Šťastie a jeho prežívanie je však nielen relatívne vo vzťahu k našim vlastným skúsenostiam, ale taktiež závisí aj od úspechu iných. Ak sa naša aktuálna situácia (plat, vzdelanie, sociálna prestíž) zlepšuje, budeme chcieť získať ešte viac, aby sme opäť nadobudli pocit šťastia. Rovnako náročné je prežívať pocity šťastia, ak sa porovnávame s ľuďmi z najbližšieho okolia. Vo všeobecnosti sa totiž ukazuje, že ľudia, ktorí sa menej zaujímajú o úspech iných a menej podliehajú porovnávaniam sa s ostatnými, sú šťastnejší (Lyubomirsky, 2008, pp. 117-118).

Kategóriou, ktorá sa javí ako najdôležitejší zdroj životnej spokojnosti, sú *vzťahy*. Mnohé štúdie kladú dôraz v súvislosti so šťastím práve na medziľudské vzťahy s rodinou, priateľmi, či inými členmi komunity (Bacon et al., 2010). Seligman dokonca tvrdí, že ľudia, ktorí sú šťastní, nevyzerajú lepšie, nie sú ani bohatší, nie sú viac veriaci, ani nezažili viac dobrých udalostí, ale sú veľmi sociálni, prežívajú romantický vzťah a majú široký okruh priateľov. Diener a Seligman (2002) zistili, že veľmi šťastní ľudia majú bohaté sociálne vzťahy a len málo času trávia sami. Možno povedať, že dobré a priateľské vzťahy s ostatnými sú teda kľúčom k šťastnému životu (Burns, 2012). V tejto súvislosti Lyubomirsky (2008) prezentuje zaujímavé zistenie, že aj objatia robia ľudí šťastnejšími. Vyplýva to z výskumu študentov na Penn State, v rámci ktorého mali študenti za úlohu dávať alebo prijímať minimálne päť objatí denne v priebehu štyroch týždňov a zaznamenávať si údaje (Lyubomirsky, 2008, pp. 148-149). Ukázalo sa, že títo študenti boli naozaj oveľa šťastnejší.

Osobitou oblasťou v rámci vzťahov, na ktorú sa však bližšie pozrieme v ďalšej časti, venovanej socio-demografickým činiteľom šťastia, je manželstvo. Práve spokojnosť s manželstvom, ale i rodinou je na základe celosvetovej štúdie mnohými ľuďmi vnímaná ako

jeden z najdôležitejších faktorov ovplyvňujúcich šťastie a životnú spokojnosť (Křivohlavý, 2013). Šťastní ľudia majú teda nielen bližšie priateľské vzťahy, ale aj spokojné manželstvo (Myers, 2006). Zaujímavým tvrdením je aj predpoklad, že šťastní ľudia si hľadajú dobrých partnerov do manželstva. Lyubomirsky (2008, p.25) ako príklad uvádza zistenie, že u žien, ktoré vyjadrujú úprimnú radosť na fotkách z ich vysokoškolských ročeniek, je relatívne väčšia pravdepodobnosť, že sa vydajú pred dosiahnutím veku 27 rokov a zároveň budú prežívať uspokojujúce manželstvo vo veku 52 rokov. Vedci tiež zistili, že k vyššej spokojnosti s manželstvom, ale i celkovo so životom prispieva práve spiritualita (Burns, 2012).

Vzťahy majú výrazný vplyv aj na šťastie a spokojnosť v práci. To, ako vychádzame s inými pri práci, ako i to, čo nás motivuje, sú spolu s osobnostnými charakteristikami významnými faktormi súvisiacimi so spokojnosťou (Křivohlavý, 2013). Práca nám pomáha rozvíjať našu identitu a dodáva nášmu životu hlbší zmysel (Myers, 2006). Teória, ako i výsledky mnohých štúdií uvádzajú, že „spokojnosť s prácou má veľmi silný a trvalý vzťah k spokojnosti so životom....Spokojnosť s prácou sa prelieva do celkovej spokojnosti so životom a celková spokojnosť so životom ovplyvňuje spokojnosť s prácou“ (Křivohlavý, 2013, s.43). Myers (2006, s.128) v súvislosti so šťastím a prácou tiež dodáva, že „šťastie znamená milovať to, čo robím, a vedieť, že na tom záleží“.

Okrem osobnostných charakteristík a dobrých partnerských, ale i medziľudských vzťahov, môžu ľudia nájsť šťastie vďaka aktívnejšiemu prístupu k životu. Na základe rôznych výskumov sa zistilo, že šťastní ľudia majú prácu, venujú sa voľnočasovým aktivitám, cvičia a dobre spávajú (Diener et al., 2003; Veenhoven, 2009 In Myers, 2013). To znamená, že „ak chceme prežívať šťastie, mali by sme byť aktívni, ale tiež by sme mali dostatočne odpočívať“ (Myers, 2006, s.139).

Zo spoločenského hľadiska predstavujú šťastní ľudia menšiu záťaž pre zdravotníctvo, sociálne služby, justíciu, či ekonomiku, a teda možno povedať, že budovanie vyššej úrovne šťastia je výhodné nielen pre jednotlivca, ale i pre šťastné fungovanie spoločnosti (Burns, 2012).

1.2 Šťastie vo svetle empirických výskumov

Mnohí autori sa vo svojich výskumoch zaoberali vzťahom šťastia k vybraným ukazovateľom, akými sú najmä socio-demografické ukazovatele, pôsobiace ako determinanty vo vzťahu k rôznym spoločenským javom. Podľa prieskumu Gallupa (2010 In Rampell, 2011), ktorý sa pýtal 1 000 náhodne vybraných Američanov na ich kvalitu života, by najšťastnejšia osoba na svete vzhľadom na demografické charakteristiky bola: muž, Ázio-Američan, židovského vierovyznania, samostatne zárobkovo činný, žijúci na Havaji, ženatý, majúci s deťmi a s príjmom domácnosti minimálne \$120,000. Do akej miery socio-demografické ukazovatele skutočne súvisia so šťastím ľudí?

Pohlavie

Z medzinárodných výskumov (Inglehart, 1990, Michalos, 1991 In Eddington, & Shuman, 2006) vyplýva, že odlišnosti v subjektívnom prežívaní šťastia a životnej spokojnosti z hľadiska pohlavia sú veľmi malé, priam až zanedbateľné. Podobne aj Myers (2006) uvádza zistenia mnohých výskumných štúdií, ktorých závery boli takmer identické, a teda že ženy sú len s nepatrným rozdielom šťastnejšie ako muži.

Na druhej strane však Myers (2006, s.78) zdôrazňuje rozdiely medzi mužmi a ženami v prežívaní nešťastia a hovorí, že „v Spojených štátoch i v Európe platí pre ženy - v porovnaní s mužmi - že v dvojnásobne vyššej miere trpia beznádejou a dlhodobou depresiou“. Vysvetlenie nachádza v tvrdení, že ženy celkovo „vo vyššej miere prežívajú intenzívne pocity“, a tak rovnako, ako viac prežívajú pocity radosti, tak aj negatívne pocity prežívajú v porovnaní s mužmi intenzívnejšie (Myers, 2006, s.79).

Vek

Na základe výsledkov mnohých výskumov možno povedať, že existujú rozdiely v prežívaní šťastia a životnej spokojnosti z hľadiska veku. Konvenčné tvrdenia, že ľudia sú so zvyšujúcim sa vekom menej šťastní, pretože sa cítia byť menejcennými, boli postavené do opozície k výskumným zisteniam. Ukazuje sa, že životná spokojnosť sa s vekom neznižuje, ale naopak, nemení sa a na základe niektorých štúdií dokonca narastá (Diener et al., 1999 In Ehrlich, Isaacowitz, 2002) uvádzajú, že krivka šťastia je v tvare U, čo znamená, že najmenej šťastní sú ľudia vo veku okolo 45 rokov, avšak potom šťastie rastie. Táto krivka je však individuálna vzhľadom na rôzne osobnostné vlastnosti a demografické odlišnosti (Lelkes, 2008). Dôvodom zvyšovania spokojnosti môže byť znižovanie rozdielov medzi ideálnym a aktuálnym seba-vnímaním u starších ľudí v porovnaní s mladšími. Starší ľudia sa tiež lepšie adaptujú na ich aktuálnu situáciu (Diener et al., 1999). Odôvodnenie možno nájsť v tvrdení, že vzťah medzi životnými podmienkami a subjektívnym prežívaním spokojnosti a šťastia je sprostredkovaný práve očakávaniami (Campbell et al. In Eddington, & Shuman, 2006), ktoré sa so zvyšujúcim sa vekom môžu znižovať. Starší ľudia teda lepšie prispôbujú ciele svojim možnostiam (Myers, 2006).

S vekom sa mení nielen samotné prežívanie šťastia a spokojnosti so životom, ale i definícia, či chápanie šťastia. Výskumníci na základe analýzy 70 000 prípadov bloggerov, ktorí písali o pocitoch šťastia, zistili, že mladší blogeri mali väčšiu tendenciu opisovať v súvislosti so šťastím vzrušujúce situácie, zatiaľ čo tí starší sa prikláňali skôr k mierumilovnejšiemu chápaniu a pokojnejšiemu prežívaniu šťastia (LaPlante, 2011). Ďalšie štúdie však ukázali, že pokojné vnímanie a prežívanie šťastia nezávisí ani tak na veku, ako skôr na prežívaní a uvedomovaní si aktuálneho okamihu (LaPlante, 2011). Táto zmena z uvažovania o budúcnosti k žitiu v súčasnosti však, na druhej strane, prichádza prirodzene s vekom. Rovnako sa s vekom menia aj prediktory šťastia – napríklad spokojnosť so sociálnymi

vzťahmi a zdravím sa stávajú dôležitejšími v neskoršom veku (Herzog, Rogers, & Woodworth, 1982 In Myers & Diener, 1995).

Vzdelanie

Vo všeobecnosti platí, že ľudia s vyšším vzdelaním sú šťastnejší než ľudia s nižším vzdelaním (Florea, & Caudill, 2014; Veedhoven, 1984). Zistilo sa, že deti, ktoré sú šťastné, majú v škole lepšie známky a viac sa im darí. Tieto zistenia však môžu byť interpretované aj tak, že šťastie je len výsledkom úspešného počínania si detí v škole (Veedhoven, 1984). Veedhoven (1984) tiež uvádza predpoklad, že ľudia s vyšším vzdelaním skôr získajú prestížnejšie pracovné miesta a vidí tu súvislosť aj s prípadným vyšším príjmom. Podobne však aj Lelkes (2008) konštatuje, že vyššia úroveň vzdelania je vo vzťahu k spokojnosti.

Rodinný stav

Jedným z ukazovateľov, ktorý vplýva na pocit šťastia, je rodinný stav. Už v 90. rokoch 20. storočia sa na základe výsledkov rôznych štúdií, týkajúcich sa však najmä západných krajín sveta, zistilo, že ľudia v manželskom zväzku bez ohľadu na pohlavie sú šťastnejší ako slobodní, rozvedení alebo ľudia žijúci oddelene (Myers & Diener, 1995). Zaujímavým je však zistenie, že ľudia, ktorí sa rozviedli, boli nešťastní nielen v manželstve, ale ešte predtým, ako do manželstva vstúpili (Stutzer, Frey, 2006). Závery o šťastnejších ľuďoch v manželskom zväzku potvrdili vo svojej štúdii aj Lee, Seccombe, & Shehan (1991 In Eddington, & Shuman, 2006), ktorí pri zisťovaní odlišností medzi vydatými a nevydatými ženami od roku 1972 do roku 1989 zistili, že vydaté ženy, ako aj ženatí muži, sú šťastnejší ako slobodné ženy a muži. Podobné zistenie uvádza aj Cacioppo (2008 In Křivohlavý, 2013), ktorý vo svojej štúdii preukázal úzku spojitosť nielen medzi šťastím a vekom, ale i medzi šťastím a manželským vzťahom. Ukazuje sa tiež, že ženatí a vydaté sú v živote šťastnejší bez ohľadu na to, do akej vekovej skupiny patria (Lelkes, 2008).

Lyubomirsky (2008) však poukazuje na to, že hoci existuje vzťah medzi manželstvom a osobným šťastím, táto vzájomná súvislosť je pomerne malá. Ako príklad autorka uvádza zistenie zo 16 krajín, v ktorých sa za veľmi šťastných označilo 25% ľudí v manželskom zväzku a 21% slobodných ľudí.

Podobne ako aj iné demografické premenné, aj manželstvo koreluje so šťastím v závislosti od kultúry daného národa a jej noriem. Diener, Gohm, Suh a Oishi (2000 In Diener et al., 2009) zistili, že jednotlivci žijúci v partnerskom zväzku boli šťastnejší v porovnaní s ľuďmi v manželskom zväzku a slobodnými ľuďmi v individualistických kultúrach, ale naopak boli menej šťastní v kolektivistických kultúrach (súhlas spoločnosti je dôležitou výhodou manželstva). Hamplová (2009), pri spracovaní výsledkov Európskej sociálnej sondy v rámci štyroch európskych krajín (Rakúsko, Slovinsko, Maďarsko, Česká republika)

zistila, že ľudia v manželstve boli šťastnejší ako slobodní ľudia. V súčasnosti toto tvrdenie potvrdzujú aj výsledky celosvetovej štúdie, podľa ktorých ľudia považujú spokojnosť s manželstvom a rodinou za dôležitý faktor životnej spokojnosti a šťastia (Křivohlavý, 2013; Lelkes, 2008).

Zdravotný stav

Dôležitým ukazovateľom pocitu spokojnosti a šťastia, ktorý nepochybne súvisí s celkovým aktuálnym prežívaním človeka, je teda aj zdravotný stav človeka. Podľa Veedhovena (1984) je pravdepodobné, že zdravotný stav ovplyvňuje šťastie. Práve u starších ľudí je vyššia úroveň subjektívnej pohody až do istého veku, kedy sa u nich začnú objavovať zdravotné problémy (Ehrlich, & Isaacowitz, 2002). Ukazuje sa, že zhoršujúci sa zdravotný stav starších ľudí môže prispieť k ich nižšej životnej spokojnosti (Lelkes, 2008).

Dôležité však je, ako človek sám vníma svoj zdravotný stav. Výsledky štúdie CHASRS (Chicago Health, Ageing and Social Relations Study) potvrdzujú, že subjektívne vnímaný zdravotný stav má pozitívny vplyv na spokojnosť a šťastie seniorov, zatiaľ čo objektívne zisťovaný zdravotný stav na základe lekárskeho vyšetrenia má, naopak, na pocit spokojnosti a šťastia negatívny vplyv (Cacioppo, 2008 In Křivohlavý, 2013). Pod objektívne zisťovaným zdravotným stavom sa rozumejú výsledky lekárskeho vyšetrenia, chronické bolesti, ale i zlá kvalita spánku, zatiaľ čo pod subjektívne vnímaným sa chápe vlastný pocit energie a to, ako zdravý sa človek cíti (Křivohlavý, 2013). Bacon et al. (2010) zároveň poukazuje nielen na dôležitosť fyzického zdravia vo vzťahu k šťastiu, ale zdôrazňuje tu aj význam duševného zdravia.

Vierovyznanie a náboženstvo

Osobitou oblasťou, ktorá ovplyvňuje človeka, najmä jeho postoje, hodnoty, ale i celkový život, je viera a náboženské vierovyznanie. V spojitosti so šťastím a spokojnosťou Křivohlavý (2013) uvádza, že na základe výsledkov rozsiahlej americkej výskumnej štúdie sa zistil pozitívny korelačný vzťah religiozity k psychologickému stavu spokojnosti, resp. šťastia. Zistilo sa, že „viera má pozitívny vplyv na spokojnosť (šťastie) veriacich ľudí, že im poskytuje cieľ a účel života, že ľuďom umožňuje žiť zmysluplný život a vedie ich do spoločnosti, v ktorom je bežná („rozkvitá) sociálna opora“ (Křivohlavý, 2013, s.74). Veriaci ľudia teda prehlasujú väčšie šťastie, ako tí, ktorí veriaci nie sú (Ciarrochi a Deneka 2005 In Bartels, Boomsma, 2009). Lelkes (2008) tiež hovorí, že bez ohľadu na vierovyznanie, ľudia, ktorí chodia do kostola, sú spokojnejší. Ukazuje sa tiež, že aktivita súvisiaca s náboženstvom v priebehu rokov naberá na význame dokonca aj u tých, ktorí do kostola nechodia (Lelkes, 2008).

Príjem a peniaze

V súvislosti so šťastím sa ukazuje, že významným faktorom je tiež príjem. Ak je výška príjmu nad hranicou potrebnou pre uspokojenie základných potrieb, pocit spokojnosti je ovplyvnený skôr relatívnym príjmom než absolútnym, teda tým, ako ľudia vidia ich situáciu v porovnaní s inými (Bacon et al., 2010). Tento sociálno-psychologický rozmer porovnávania sa s ostatnými môže znamenať, že hoci má niekto všetkého dostatok, môže byť nešťastný, pretože ten druhý má toho oveľa viac (Křivohlavý, 2013). Zároveň platí, že viac peňazí zvyšuje pocit šťastia najmä u ľudí s nízkymi príjmami (Cummins, 2006 In Myers, 2013). Naopak, na základe istej štúdie sa predpokladá, že ľudia s vyššou ekonomickou úrovňou, ako i s vyšším príjmom, majú aj vyššiu mieru subjektívne vnímanej spokojnosti (Křivohlavý, 2013). Avšak vzhľadom na rozmanitosť medzi jednotlivými ľuďmi, vyplývajúcu z uvedených výsledkov štúdie, ako aj vo vzťahu k tvrdeniu, že peniaze vo vzťahu k spokojnosti sú dôležité len do istej výšky, je nevyhnutné ďalšie skúmanie vzťahu peňazí a šťastia (Křivohlavý, 2013).

V spojitosti so seniormi Lelkes (2008, p.2) hovorí, že nižší príjem má tendenciu znižovať životnú spokojnosť, čo znamená, že nižší priemerný príjem starších osôb môže tiež čiastočne vysvetliť ich nižšiu životnú spokojnosť. Na základe zistení z Európskej sociálnej sondy 2002/2003 Lelkes (2008) ďalej uvádza, že chudoba vo vekovej skupine dôchodcov medzi 60 až 69 rokov je nižšia ako u bežnej populácie, zatiaľ čo finančná situácia ľudí nad 70 rokov sa zdá byť zložitejšia. V takmer polovici krajín Európskej únie sa starší zdajú byť menej vystavení riziku finančnej chudoby než populácia v produktívnom veku, a to predovšetkým vzhľadom na penzijné opatrenia (Lelkes, 2008, p.3). Chudoba sa teda medzi ľuďmi nad 65 rokov pohybuje od 4% v Českej Republike až po 52% na Cypre (Zaidi, Makovec et al., 2006 In Lelkes, 2008). Hoci má príjem, podľa niektorých štúdií, pozitívny vplyv na well-being nad hranicou chudoby, najspokojnejší sú práve mladí a starí ľudia, a to aj bez ohľadu na úroveň ich príjmu (Lelkes, 2008).

1.3 Šťastie vo svete

Mnohé zo spomínaných sociálno-psychologických faktorov vo významnej miere súvisia so šťastím. Avšak jedným z rozhodujúcich faktorov, ktorý súvisí s našim spôsobom života, a teda aj s tým, či sme šťastní, je práve druh spoločnosti, v ktorej žijeme (Bacon et al., 2010). Spoločnosť vytvára nielen podmienky, ktoré majú výrazný dopad na úroveň nášho šťastia, ale istým spôsobom tiež definuje, čo môžeme považovať za šťastie, ale i za šťastný život. Šťastie môže dokonca súvisieť aj s rôznorodosťou jednotlivých kultúr, v ktorých môže mať iný význam, a teda môže byť vnímané odlišne. Z výsledkov istej výskumnej štúdie vyplynulo, že americké a európske deti vnímajú šťastie ako prejav nadšenia a vzrušenia, zatiaľ čo pre taiwanské deti šťastie predstavuje skôr ako pokoj (Aaker, Leslie, Robin, 2010). Uve-

domenie si tejto rozdielnosti je dôležité najmä pri porovnávaní úrovne šťastia v krajinách s výrazne odlišnou kultúrou.

Dôležitým aspektom je tiež ekonomická vyspelosť a bohatstvo krajín. V nadväznosti na už spomínaný vzťah šťastia a príjmu mnohé štúdie tiež došli k záveru, že subjektívne vnímaná spokojnosť v relatívne zaostávajúcich štátoch má inú hodnotu ako v ekonomicky vyspelých štátoch (Křivohlavý, 2013). Vo väčšine krajín, najmä v tých chudobnejších, sú ľudia s väčším množstvom peňazí zvyčajne šťastnejší a tešia sa lepšiemu zdraviu ako tí, ktorí len prežívajú so základnými životnými potrebami (Diener & Biswas-Diener, 2009; Howell & Howell, 2008; Lucas & Schimmack, 2009 In Myers, 2013). Bohatstvo má väčší vplyv na životnú spokojnosť práve v krajinách, kde majú ľudia obavy o zabezpečenie základných potrieb, akými sú potraviny, prístrešie a zdravotná starostlivosť (Eddington, & Shuman, 2006). Existuje tiež jasný vzťah medzi úrovňou blahobytu a úrovňou nerovnosti v rámci medzinárodného porovnania rôznych krajín, pričom sa ukazuje, že well-being je nižší v krajinách s vyššou nerovnosťou príjmov a bohatstva (Bacon et al., 2010). Tieto trendy sú však silnejšie v Európe než v Spojených štátoch, pričom jedným z vysvetlení je silnejšia viera v možnosti sociálnej mobility v Spojených štátoch (Bacon et al., 2010).

V spojitosti so šťastím sa skúmal aj vzťah medzi šťastím a religiozitou krajín. Florea a Caudill (2014) nadviazali na prácu Lelkesa (2006 In Florea & a Caudill, 2014) o skúmaní náboženského správania na well-being po prechode v Maďarsku a zamerali sa aj na ďalšie krajiny, ako Bulharsko, Česká republika, Slovensko and Poľsko. Z výsledkov sa ukázalo, že existuje spojenie medzi náboženským správaním nielen v Maďarsku, ale tiež v uvedených krajinách (Florea, Caudill, 2014).

Regionálne najvyšší počet šťastných ľudí má Latinská Amerika, následne za ňou sú to ľudia žijúci v Severnej Amerike, Ázii a Tichomorí, na Blízkom východe a v Afrike (Reuters, 2012). Zaujímavosťou je, že iba 15 percent Európanov uviedlo, že sú veľmi spokojní (Reuters, 2012). „V západnej Európe sa šťastie líši podľa zemi: V Holandsku viac ako štyria ľudia z desiatich uvádzajú, že sú veľmi šťastní, naopak v Portugalsku to je menej ako jeden človek z desiatich. Európania sa celkovo pripadajú menej šťastní ako Severoameričania, napriek tomu aj oni svoj život hodnotia prevažne pozitívne. Štyria ľudia z piatich hovoria, že sú celkom alebo veľmi spokojní so svojim každodenným životom (Myers, 2006, s. 20).

Šťastie ľudí žijúcich v strednej a východnej Európe súvisí najmä s prechodom k demokracii. Hayo (2007 In Florea, & Caudill, 2014) tvrdí, že existuje rozdiel v šťastí medzi obyvateľmi krajín strednej a východnej Európy a obyvateľmi v západnej Európe. V tejto súvislosti Gurjev a Zhuravskaya (2009 In Florea, & Caudill, 2014) zistili, že hoci bol zaznamenaný ekonomický rast postkomunistických krajín strednej a východnej Európy, mnohí ľudia v nich nemajú pocit, že by sa ekonomická alebo politická situácia v ich krajinách zlepšili.

Najnovšie zistenia posledného celosvetového prieskumu šťastia (World Happiness Report) prinášajú aktuálny rebríček krajín podľa úrovne šťastia. Je tiež prirodzené, že v niektorých krajinách sa v priebehu rokov mení úroveň šťastia, či už smerom nahor, alebo naopak klesá. Krajinami s najvyššou úrovňou šťastia sú aktuálne Dánsko, následne Nórsko,

Švajčiarsko, Holandsko a Švédsko, pričom spoločným znakom týchto prevažne škandinávskych krajín je kombinácia vyššej nádeje dožitia a hrubého domáceho produktu na obyvateľa, väčšej sociálnej podpory, štedrosti a sloboda robiť životné zmeny a nižšieho vnímania korupcie (Helliwell, Layard, & Sachs, 2013). Naopak, medzi krajiny s najnižšou úrovňou šťastia podľa spomínaného prieskumu patria Togo, Benin, Stredoafrická republika, Burundi a Rwanda. Slovenská republika sa v tomto rebríčku nachádza na 46. mieste. V rámci našich okolitých krajín sa v tabuľke na 8. priečke umiestnilo Rakúsko, na 39. mieste Česká republika, následne za nami na 51. mieste skončilo Poľsko, na 87. mieste Ukrajina a Maďarsko na 110. mieste. Z európskych krajín sa najmenej šťastnou krajinou ukázalo Bulharsko, ktoré skončilo až na 144. mieste.

Správa o celosvetovom výskume šťastia tiež poukazuje na benefity života šťastných ľudí, akými sú dlhší život, väčšia produktivita práce a vyššie zárobky, ako i to, že šťastní ľudia sú celkovo lepšími občanmi (Helliwell et al., 2013).

1.4 Starší ľudia a šťastie

Starnutie je nezastaviteľným procesom prebiehajúcim v každom človeku individuálne. V literatúre však jednoznačné definovanie vekového ohraničenia staroby určené nie je. Podľa niektorých zdrojov sa obdobie staršieho veku začína po 60. roku života, ďalšie zdroje hovoria o starších ľuďoch po 65. roku života, avšak väčšina autorov sa zhoduje v tom, že vzhľadom na rapídne starnutie populácie je nevyhnutné chronologické rozdelenie dospelosti a staroby. Svetová zdravotnícka organizácia (World Health Organization, 2012) rozdeľuje tieto obdobia podľa vekového rozmedzia na: čiastočnú starobu (60-74 rokov), vysoký vek (75-89 rokov) a dlhovekosť (90 rokov a viac). Nárast populácie starších ľudí vytvára tiež potrebu členenia staroby na obdobie tretieho a štvrtého veku, pričom o senioroch hovoríme práve v období tretieho veku, a to vo vekovom rozmedzí 60 až 74 rokov (Poledníková, 2004).

Ako sme už naznačili, v našej práci sa zameriame práve na prežívanie šťastia a životnej spokojnosti u seniorov. Podľa niektorých zistení naše šťastie vrcholí práve vo vyššom veku. Vyplýva to aj z 22-ročnej štúdie, v rámci ktorej sa na vzorke 2 000 zdravých veteránov z druhej svetovej vojny a kórejskej vojny zistilo, že životná spokojnosť v priebehu života týchto mužov vzrástla, vyvrcholila vo veku 65 rokov a nezačala výrazne klesať až do veku 75 rokov (Lyubomirsky, 2008, pp. 63-64). Toto zistenie potvrdzuje aj Gallup (2009) výsledkami svojho prieskumu, v ktorom sa ukázalo, že najšťastnejší Američania sú práve ľudia starší ako 65 rokov, pričom druhými najšťastnejšími sú najmladší dospelí vo veku od 18 do 29 rokov. V porovnaní so strednou generáciou (44-55 rokov) sú tak nielen mladší, ale i starší ľudia šťastnejší a spokojnejší so svojím životom (Bacon et al., 2010).

Carstensen (2011) vo svojej prednáške tiež hovorí o tom, že jednou z možných príčin šťastia starších ľudí je práve zistenie, že stres, strach a hnev klesajú s vekom, čo sociálni

vedci nazývajú paradoxom starnutia. Vo všeobecnosti však možno povedať, že starší ľudia sú podľa ich vlastných tvrdení spokojnejší s prácou, manželstvom, bývaním a susedmi v porovnaní s mladými ľuďmi, na druhej strane sú však menej spokojní so zdravím a vzhľadom a cítia sa opustenejší (Myers, 2006). Ukazuje sa, že práve manželstvo významne súvisí so šťastím starších ľudí. Zistilo sa, že dôchodcovia, ktorí sú ženatí alebo vydaté, majú tendenciu byť šťastnejší, ako tí, ktorí sú slobodní (Calvo, Haverstick, Sass, 2007). Títo autori tiež uvádzajú, že smrť manžela alebo manželky, príbuzného, blízkeho priateľa a rozvod môžu šťastie znižovať (Calvo, Haverstick, Sass, 2007).

Montaguová (In Myers, 2006) dokonca tvrdí, že staroba môže byť najšťastnejším obdobím života. Samotní starší ľudia uvádzajú, že prežívajú rovnako intenzívne šťastie a spokojnosť so životom ako mladší ľudia (Myers, 2006). Dokonca sa zistilo, že starší ľudia sú v porovnaní s mladými ľuďmi pozitívnejší, častejšie prežívajú zmiešané pocity, avšak lepšie prijímajú smútok a lepšie zvládajú emocionálne náročné situácie. Hoci starší ľudia rovnako spracovávajú tak pozitívne, ako negatívne informácie, svoju pamäť a pozornosť smerujú skôr k pozitívnym informáciám.

Ako sme už v práci naznačili, socio-demografické, ale i psychologické faktory taktiež do veľkej miery súvisia so šťastím seniorov. Významnými faktormi, na základe ktorých môžeme predvídať spokojnosť, resp. šťastie u starších ľudí, sú práve zdravotný stav a viera (Křivohlavý, 2013). Podľa Myersa (2006, s.71) sú najšťastnejší práve tí starší ľudia, ktorí aktívne vyznávajú náboženskú vieru, tešia sa z blízkych vzťahov s priateľmi a rodinou, sú dostatočne zdraví a majú príjem a motiváciu k tomu, aby sa venovali najrôznejším voľnočasovým aktivitám. Voľnočasové aktivity sú pre seniorov v istom zmysle veľmi dôležité, keďže vzhľadom na začínajúce poproduktívne obdobie majú viac voľného času. Navyše, „spokojnosť a miera šťastia má u starších ľudí dosť vysoký pozitívny (korelačný) vzťah k ich aktivite a vitalite – čím vyššia je aktivita, tým vyšší je aj pocit spokojnosti“ (Křivohlavý, 2013, s.54).

Carstensen (2011) na záver svojej prezentácie vyzdvihuje myšlienku, že tajomstvo šťastia starších ľudí tkvie v tom, že ako starneme, naše priority sú jasnejšie, sme viac vďační, otvorení k zmiereniu, viac si užívame život, a tým sme aj zo dňa na deň šťastnejší.

1.5 Ciele výskumu

Cieľom našej práce je priniesť obraz o aktuálnom prežívaní šťastia u seniorov, ako aj zistiť, aké činitele súvisia s pocitom šťastia a spokojnosti seniorov. Bude nás zaujímať, či sa seniori cítia byť šťastní a zameriame sa na vzťah šťastia k vybraným sociodemo-grafickým ukazovateľom, akými sú pohlavie, vek, vzdelanie, rodinný stav, zdravotný stav, náboženské vierovyznanie, veľkosť bydliska a vnímanie príjmu. Taktiež porovnáme úroveň šťastia slovenských seniorov a seniorov v iných európskych krajinách.

Výskumné otázky a hypotézy

Výskumné otázky a hypotézy vo vzťahu k celkovej úrovni šťastia seniorov a sociodemografickým činiteľom:

VO1: Aká je úroveň a distribúcia pocitu šťastia a spokojnosti v skúmanej populácii seniorov?

Výskumné otázky a hypotézy týkajúce sa úrovne šťastia seniorov vo vzťahu k sociodemografickým činiteľom:

VO2: Existuje rozdiel medzi úrovňou šťastia u seniorov podľa pohlavia?

VO3: Aká je úroveň a distribúcia šťastia v kategóriách seniorov podľa veku?

VO4: Aká je úroveň a distribúcia šťastia v kategóriách seniorov podľa úrovne vzdelania?

H1: Predpokladáme, že seniori v manželskom zväzku sú šťastnejší ako slobodní seniori (Calvo, Haverstick, Sass, 2007).

VO5: Aká je úroveň a distribúcia šťastia v kategóriách seniorov podľa toho, či žijú alebo nežijú sami v domácnosti?

H2: Predpokladáme, že zdravotný stav pozitívne koreluje s pocitom šťastia a spokojnosti seniorov (Křivohlavý, 2013; Lelkes, 2008).

VO6: Aká je úroveň a distribúcia šťastia v kategóriách seniorov podľa ich príslušnosti k cirkvi?

VO7: Sú seniori žijúci vo veľkom meste šťastnejší ako seniori žijúci na dedine?

VO8: Aká je úroveň a distribúcia šťastia v kategóriách seniorov podľa vnímania ich príjmu?

Výskumné otázky a hypotézy týkajúce sa úrovne šťastia seniorov v Európe:

VO11: Aká je úroveň a distribúcia šťastia u slovenských seniorov v porovnaní so seniormi v iných krajinách?

VO12: Aká je úroveň a distribúcia šťastia u slovenských seniorov v porovnaní s inými krajinami v rôznych vekových kategóriách?

2. Metódy

Náš príspevok predstavuje sekundárnu analýzu dát získaných z medzinárodného výskumného projektu „Európska Sociálna Sonda 2012“, ktorý prebiehal v 28 európskych krajinách a v Izraeli. Na Slovensku bol koordinovaný Spoločenským ústavom Slovenskej akadémie vied. Cieľom projektu bolo zmapovať postoje a názory obyvateľov európskych krajín a Izraelu na otázky týkajúce sa ich života.

Zber dát na Slovensku prebiehal v období mesiacov november 2012 až január 2013. Výber participantov všetkých krajín bol reprezentatívny, pričom vzorka musela pozostávať z minimálne 1500 participantov vo veku 15 a viac rokov. Jednotlivci boli vybraní metódou náhodného výberu. Použitou technikou zberu dát bola kombinácia interview a dotazníka Európskej Sociálnej Sondy vyplneného za prítomnosti anketára. Dotazník bol zložený zo základného (stabilná, nemenná časť) a rotujúceho (meniaca sa časť) modulu a obsahoval okolo 400 otázok zameraných na rôzne oblasti. Súčasťou dotazníka boli aj časti obsahujúce Schwartzovu Škálu ľudských hodnôt, testovacie otázky a otázky, ktoré vyplňal anketár. Dotazník pritom vychádzal zo zdrojového dotazníka v angličtine, avšak jeho preložená verzia vystihovala špecifiká a informácie týkajúce sa tej danej krajiny.

Náš príspevok predstavuje sekundárnu analýzu dát získaných z medzinárodného výskumného projektu „Európska Sociálna Sonda 2012“, ktorý prebiehal v 28 európskych krajinách a v Izraeli. Na Slovensku bol koordinovaný Spoločenským ústavom Slovenskej akadémie vied. Cieľom projektu bolo zmapovať postoje a názory obyvateľov európskych krajín a Izraelu na otázky týkajúce sa ich života.

Zber dát na Slovensku prebiehal v období mesiacov november 2012 až január 2013. Výber participantov všetkých krajín bol reprezentatívny, pričom vzorka musela pozostávať z minimálne 1500 participantov vo veku 15 a viac rokov. Jednotlivci boli vybraní metódou náhodného výberu. Použitou technikou zberu dát bola kombinácia interview a dotazníka Európskej Sociálnej Sondy vyplneného za prítomnosti anketára. Dotazník bol zložený zo základného (stabilná, nemenná časť) a rotujúceho (meniaca sa časť) modulu a obsahoval okolo 400 otázok zameraných na rôzne oblasti. Súčasťou dotazníka boli aj časti obsahujúce Schwartzovu Škálu ľudských hodnôt, testovacie otázky a otázky, ktoré vyplňal anketár. Dotazník pritom vychádzal zo zdrojového dotazníka v angličtine, avšak jeho preložená verzia vystihovala špecifiká a informácie týkajúce sa tej danej krajiny.

2.1 Charakteristika vzoriek participantov

Vzorka seniorov na Slovensku.

Nasledujúce tabuľky 1 až 4 nám približujú socio-demografickú skladbu vzorky participantov zo Slovenska.

Tab.1: Skladba vzorky z hľadiska participantov

		počet	%
Pohlavie	Muž	192	33,6
	Žena	379	66,4
	Spolu	571	100,0

Tab.2: Skladba vzorky z hľadiska veku mužov a žien

		Pohlavie participanta		Spolu	
		muž	žena		
Vek	60-65	počet	84	140	224
		%	43,8%	36,9%	39,2%
	65-70	počet	44	96	140
		%	22,9%	25,3%	24,5%
	70-75	počet	39	76	115
		%	20,3%	20,1%	20,1%
	75+	počet	25	67	92
		%	13,0%	17,7%	16,1%
Spolu		počet	192	379	571
		%	100,0%	100,0%	100,0%

Tab.3: Skladba vzorky z hľadiska rodinného stavu mužov a žien

			Pohlavie participanta		Spolu
			muž	žena	
Rodinný stav	ženatý/vydatá	počet	115	179	294
		%	66,1%	48,9%	54,4%
	rozvedený/rozvedená	počet	16	25	41
		%	9,2%	6,8%	7,6%
	vdove/vdova	počet	35	144	179
		%	20,1%	39,3%	33,1%
	slobodný/slobodná	počet	8	18	26
		%	4,6%	4,9%	4,8%
Spolu		počet	174	366	540
		%	100,0%	100,0%	100,0%

Tab.4: Skladba vzorky z hľadiska vzdelania mužov a žien

		Pohlavie participanta		Spolu		
		muž	žena			
Vzdelanie	základná škola	počet	29	105	134	
		%	15,2%	27,9%	23,6%	
	učilište bez mat.	počet	80	104	184	
		%	41,9%	27,6%	32,4%	
	stredná odborná škola s mat.	počet	50	98	148	
		%	26,2%	26,0%	26,1%	
	gymnázium, aj s nadstavbou	počet	11	33	44	
		%	5,8%	8,8%	7,7%	
	Mgr, PhD	počet	21	37	58	
		%	11,0%	9,8%	10,2%	
	Spolu		počet	191	377	568
			%	100,0%	100,0%	100,0%

Vzorky seniorov skúmaných krajín:

Tabuľka 5 nás informuje o počte a percentuálnom zložení participantov v jednotlivých krajinách podľa pohlavia.

Tab.5: Skladba participantov v jednotlivých krajinách podľa pohlavia

		Pohlavie participanta				Spolu	
		muž		žena		počet	%
		počet	%	počet	%		
Štát	Belgicko	257	48,2%	276	51,8%	533	100,0%
	Bulharsko	381	39,9%	575	60,1%	956	100,0%
	Cyprus	151	45,9%	178	54,1%	329	100,0%
	Česká republika	292	48,6%	309	51,4%	601	100,0%
	Nemecko	466	50,3%	461	49,7%	927	100,0%
	Dánsko	254	49,3%	261	50,7%	515	100,0%
	Estónsko	273	34,5%	519	65,5%	792	100,0%
	Španielsko	232	44,4%	291	55,6%	523	100,0%
	Fínsko	345	45,4%	415	54,6%	760	100,0%
	Veľká Británia	387	44,0%	493	56,0%	880	100,0%
	Maďarsko	226	40,9%	327	59,1%	553	100,0%
	Švajčiarsko	212	51,0%	204	49,0%	416	100,0%
	Írsko	388	52,1%	357	47,9%	745	100,0%
	Izrael	295	43,8%	378	56,2%	673	100,0%
	Island	89	51,1%	85	48,9%	174	100,0%
	Holandsko	295	46,1%	345	53,9%	640	100,0%
	Nórsko	210	50,7%	204	49,3%	414	100,0%
	Poľsko	216	42,7%	290	57,3%	506	100,0%
	Portugalsko	306	36,0%	545	64,0%	851	100,0%
	Ruská Federácia	198	30,2%	457	69,8%	655	100,0%
	Švédsko	315	52,2%	289	47,8%	604	100,0%
	Slovinsko	146	39,4%	225	60,6%	371	100,0%
	Slovensko	195	33,6%	385	66,4%	580	100,0%
	Kosovo	133	54,3%	112	45,7%	245	100,0%

2.2 Ukazovatele

Šťastie a spokojnosť seniorov sme skúmali prostredníctvom prežívania vlastného pocitu šťastia u participantov, vyjadreného vo forme odpovede na otázku (Aký ste šťastný?) z dotazníka Európskej sociálnej sondy. Participantí vyjadrovali mieru súhlasu s prežívaním vlastného pocitu šťastia na 5-stupňovej Likertovej škále od 1 – veľmi nešťastný po 5 – veľmi šťastný a na 11-stupňovej škále od 0 – mimoriadne nešťastný po 10 – mimoriadne šťastný.

Premenné, ktoré sme vybrali ako činitele súvisiace so šťastím, môžeme na základe otázok z dotazníka Európskej Sociálnej Sondy rozdeliť do dvoch okruhov, a to na: sociálne a demografické ukazovatele a psychologické činitele. Medzi sociálne a demografické ukazovatele sme zaradili pohlavie, vek, vzdelanie, rodinný stav, zloženie domácnosti, zdravotný stav, náboženské vierovyznanie a vnímanie príjmu domácnosti.

2.3 Metódy spracovania dát

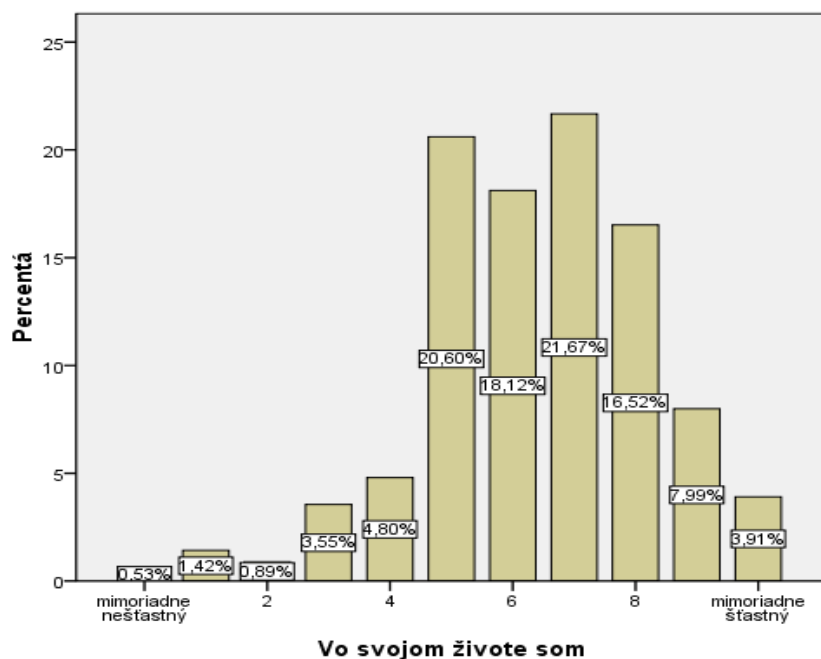
Z primárnych dát sme počítali percentá, mediány a priemery. Vizualizáciu distribúcií sme urobili pomocou stĺpcových grafov. Pri analýze dát sme uplatnili komparačnú analýzu (komparačnú štatistickú metódu: ANOVu). Na vyhodnotenie veľkosti rozdielov sme použili index veľkosti rozdielu (korelačnú mieru r_m). Vzťahy medzi premennými sme zisťovali pomocou súčinného koeficienta korelácie. Kategorizované dáta sme spracovali do kontingenčných tabuliek a silu vzťahu, resp. korelačnú mieru veľkosti rozdielu distribúcií sme merať koeficientom kontingencie (V). Získané dáta sme analyzovali pomocou štatistického programu SPSS.

3. Výsledky

Úroveň šťastia seniorov na Slovensku

V rámci skúmania šťastia u seniorov nás zaujímalo, aká je úroveň a distribúcia šťastia u slovenských seniorov. V Grafe 1 uvádzame percentuálne vyjadrenie úrovne šťastia participantov, pričom podobne ako pri mnohých psychologických premenných, aj krivka úrovne šťastia u slovenských seniorov má tvar Gaussovej krivky.

Graf 1: Úroveň šastia seniorov na Slovensku

M = 6,40 SD = 1,88

Tab.1: Distribúcia šastia seniorov na Slovensku (3-stupňové rozloženie)

	Početnosti	Percentá
Nešťastný	63	11,2
Čiastočne nešťastný, čiastočne šťastný	116	20,6
Šťastný	384	68,2
Spolu	563	100,0

Z celkového počtu 563 participantov sa ukázalo, že najpočetnejšiu skupinu participantov tvorili šťastní ľudia (68,2%). Skupinu čiastočne šťastných a čiastočne nešťastných tvorilo 20,6% participantov, zatiaľ čo nešťastných ľudí bolo len 11,2% (Tabuľka 1). Z hľadiska distribúcie šastia pri 5-stupňovom rozložení sa ukázalo, že hoci výrazne prevažuje podiel šťastných ľudí (56,3%), podiel veľmi šťastných tvorí len 11,9% z celkového počtu participantov. Podobne, takmer zanedbateľné percento (2,0%) tvorí skupinu veľmi nešťastných ľudí (Tabuľka 2).

Tab.2: Distribúcia šťastia seniorov na Slovensku (5-stupňové rozloženie)

	Početnosti	Percentá
Veľmi nešťastný	11	2,0
Nešťastný	52	9,2
Čiastočne nešťastný, čiastočne šťastný	116	20,6
Šťastný	317	56,3
Veľmi šťastný	67	11,9
Spolu	563	100,0

Šťastie seniorov na Slovensku vo vzťahu k sociálno-demografickým činiteľom

V súvislosti s úrovňou šťastia seniorov nás zaujímalo, či existuje rozdiel medzi úrovňou šťastia u seniorov podľa pohlavia. Koeficient r_m , ktorý je ukazovateľom veľkosti rozdielu medzi mužmi a ženami podľa priemeru, je veľmi malý ($r_m = 0,051$), čo umožňuje objektívne konštatovať, že z hľadiska šťastia tam nie je takmer žiadny rozdiel. Z hľadiska úrovne šťastia tak muži a ženy nie sú štatisticky rozlíšiteľní.

Podobne môžeme konštatovať, že vek nediferencuje šťastie ($r_m = 0,066$).

V porovnaní s ostatnými sociodemografickými ukazovateľmi vzdelanie len mierne diferencuje kategórie participantov ($r_m = 0,137$). Úroveň šťastia vyjadrená priemerom je najvyššia u participantov s gymnaziálnym vzdelaním, prípadne s nadstavbou ($M = 6,81$). Naopak, participantí so základným vzdelaním vykazujú najnižšiu mieru úrovne šťastia ($M = 6,00$), ako aj najväčšiu variabilitu vo svojej kategórii ($SD = 2,134$) v porovnaní s inými kategóriami participantov.

Tab.3: Úroveň šťastia podľa rodinného stavu

Rodinný stav	M	SD
Ženatý/vydatá	6,71	1,799
Rozvedený/rozvedená	6,41	2,258
Vdovec/vdova	5,98	1,835
Slobodný/slobodná	6,08	1,468
Spolu	6,42	1,861

$F(3,535) = 6,144$ $p < 0,001$ $r_m = 0,182$

Tab.4: Distribúcia šťastia podľa rodinného stavu

		V živote som šťastný/á			Spolu
		Nešťastný	Čiastočne nešťastný, čiastočne šťastný	Šťastný	
Rodinný stav	Ženatý/vydatá	7,4%	16,9%	75,7%	100,0%
	Rozvedený/rozvedená	14,6%	24,4%	61,0%	100,0%
	Vdovec/vdova	15,9%	22,7%	61,4%	100,0%
	Slobodný/slobodná	7,7%	38,5%	53,8%	100,0%
Spolu		10,8%	20,4%	68,8%	100,0%

$$r_m = 0,135$$

V súvislosti s úrovňou a distribúciou šťastia podľa rodinného stavu predpokladáme, že seniori v manželskom zväzku sú šťastnejší ako slobodní seniori. Zistili sme, úroveň šťastia vyjadrená priemerom je spomedzi ostatných kategórií najvyššia práve u participantov, ktorí sú ženatí, resp. vydaté ($M = 6,71$), pozri Tabuľku 3. Môžeme tiež konštatovať, že s ohľadom na koeficient veľkosti rozdielu ($r_m = 0,182$) rodinný stav mierne diferencuje úroveň šťastia.

V Tabuľke 4 môžeme vidieť, že najväčší podiel šťastných vo svojej kategórii vykazuje práve kategória ženatých, resp. vydatých (75,7%). Naopak, najmenší podiel šťastných vo svojej kategórii je v kategórii slobodných (53,8%). V porovnaní s ostatnými kategóriami bol najväčší podiel nešťastných práve v kategórii ovdovených (15,9%) a rozvedených (14,6%).

Tab.5: Úroveň šťastia podľa zdravotného stavu

Môj celkový zdravotný stav prežívam ako	M	SD
Veľmi dobrý	8,00	1,936
Dobrý	6,52	1,783
Priemerný	6,57	1,688
Zlý	5,74	2,079
Veľmi zlý	5,43	2,503
Spolu	6,43	1,859

$$F(4,563) = 8,092 \quad p < 0,001 \quad r_m = 0,233$$

V súvislosti so zdravotným stavom sme si stanovili hypotézu, že zdravotný stav koreluje s pocitom šťastia a spokojnosti seniorov. Index veľkosti rozdielu ($r_m = 0,233$) ukazuje, že práve zdravotný stav výrazne diferencuje úroveň šťastia. Participanti, ktorí prežívajú svoj zdravotný stav ako veľmi dobrý, majú úroveň šťastia vyjadrenú priemerom ($M = 8,00$) výrazne vyššiu ako participanti, ktorí svoj zdravotný stav prežívajú ako zlý ($M = 5,74$) alebo veľmi zlý ($M = 5,43$). Zdravotný stav sa teda premieta do úrovne šťastia.

Výsledkom komparácie je aj fakt, že priemerná úroveň šťastia rastie s pozitívnejším prežívaním zdravotného stavu (Tabuľka 5). Uvedená hypotéza sa teda potvrdila.

Tab.6: Úroveň šťastia podľa bydliska

Bydlisko	M	SD
Veľké mesto	7,19	1,660
Predmestie veľkého mesta	6,42	1,792
Malé mesto	6,44	1,638
Dedina	6,14	2,055
Spolu	6,42	1,872

$F(3,566) = 7,167$ $p < 0,001$ $r_m = 0,191$

Rovnako nás zaujímalo, či sú seniori žijúci vo veľkom meste šťastnejší ako seniori žijúci na dedine. Ukazuje sa, že úroveň šťastia vyjadrená priemerom je najvyššia práve u participantov žijúcich vo veľkom meste ($M = 7,19$). Naopak, najnižšia úroveň šťastia je u participantov žijúcich na dedine ($M = 6,14$), pričom v tejto kategórii participantov sa preukázala aj najvyššia variabilita ($SD = 2,055$). Bydlisko teda vzhľadom na index veľkosti rozdielu ($r_m = 0,191$) mierne diferencuje úroveň šťastia (Tabuľka 6).

Tabuľka 7 približuje obraz o štastí prostredníctvom distribúcie šťastia podľa bydliska. Zistili sme, že v kategórii participantov žijúcich vo veľkom meste tvorí podiel šťastných až 79,5%, zatiaľ čo v kategórii participantov žijúcich na dedine je tento podiel len 62,9%. Podobne výrazný rozdiel v podiele nešťastných je práve medzi uvedenými dvoma kategóriami, kedy práve podiel nešťastných v kategórii participantov žijúcich vo veľkom meste tvorí len 4,5%.

Tab. 7: Distribúcia šťastia podľa bydliska

		V živote som šťastný/á			Spolu
		Nešťastný	Čiastočne nešťastný, čiastočne šťastný	Šťastný	
Bydlisko	Veľké mesto	4,5%	15,9%	79,5%	100,0%
	Predmestie veľkého mesta	12,5%	8,3%	79,2%	100,0%
	Malé mesto	9,7%	20,8%	69,6%	100,0%
	Dedina	14,3%	22,7%	62,9%	100,0%
Spolu		11,1%	20,4%	68,6%	100,0%

$$r_m = 0,105$$

Tab.8: Úroveň šťastia podľa vnímania príjmu domácnosti

Môj názor na príjem domácnosti	M	SD
Pohodlne vyžijeme zo súčasného príjmu	7,72	1,397
Zvládame to so súčasným príjmom	6,80	1,916
Máme to ťažké so súčasným príjmom	6,20	1,605
Máme to veľmi ťažké so súčasným príjmom	5,64	2,033
Spolu	6,42	1,873

$$F(3,565) = 16,907 \quad p < 0,001 \quad r_m = 0,282$$

Taktiež sme si položili otázku, aký je vzťah medzi úrovňou šťastia u seniorov a ich vnímaním príjmu. Z hľadiska úrovne šťastia sa ukázalo, že spomedzi vybraných sociodemografických ukazovateľov najvýznamnejšie diferencuje práve príjem domácnosti ($r_m = 0,282$). Participanti, ktorí uviedli, že pohodlne vyžijú zo súčasného príjmu, vykazujú najvyššiu priemernú úroveň šťastia ($M = 7,72$) a zároveň najnižšiu variabilitu v rámci kategórie ($SD = 1,397$). Naopak, najnižšiu priemernú úroveň šťastia ($M = 5,64$) a zároveň najvyššiu variabilitu ($SD = 2,033$) vykazuje kategória participantov, pre ktorých je veľmi ťažké vyžiť so súčasným príjmom (Tabuľka 8).

Z hľadiska distribúcie šťastia sa ukázalo, najvyšší podiel šťastných je práve v kategórii participantov, ktorí dokážu pohodlne vyžiť z ich súčasného príjmu (90,6%). V tejto kategórii sa zároveň žiaden participant nepovažuje za nešťastného (Tabuľka 9).

Tab.9: Distribúcia šťastia podľa vnímania príjmu domácnosti

		V živote som šťastný/á			Spolu
		Nešťastný	Čiastočne nešťastný, čiastočne šťastný	Šťastný	
Môj názor na príjem domácnosti	<i>Pohodlne vyžijeme zo súčasného príjmu</i>		9,4%	90,6%	100,0%
	<i>Zvládame to so súčasným príjmom</i>	8,2%	16,4%	75,3%	100,0%
	<i>Máme to ťažké so súčasným príjmom</i>	10,2%	22,3%	67,4%	100,0%
	<i>Máme to veľmi ťažké so súčasným príjmom</i>	22,3%	28,2%	49,5%	100,0%
Spolu		11,1%	20,4%	68,5%	100,0%

$$r_m = 0,171$$

Na základe uvedených zistení môžeme teda konštatovať, že najšťastnejšími seniormi sú participanti s vysokoškolským vzdelaním, ženatí a vydaté, ďalej tí, ktorí nežijú sami, participanti s veľmi dobrým zdravotným stavom, príslušníci protestantskej cirkvi, participanti žijúci vo veľkom meste a tí, ktorí dokážu pohodlne vyžiť zo súčasného príjmu.

Naopak, najviac nešťastnými sú seniori so základným vzdelaním, ovdovení a tí, ktorí žijú sami, ďalej seniori s veľmi zlým zdravotným stavom, tí, ktorí sa hlásia k inej ako rímsko-katolíckej, či protestantskej cirkvi, seniori žijúci na dedine a taktiež seniori, ktorí to majú veľmi ťažké prežiť so súčasným príjmom.

Šťastie seniorov v Európe

Taktiež nás v rámci skúmania šťastia seniorov zaujímalo, aká je úroveň a distribúcia šťastia u seniorov v iných európskych krajinách. Distribúcie šťastia seniorov, vyjadrené formou histogramov ukázali, že v niektorých krajinách je gaussovské rozloženie, v iných je negaussovské, preto sme sa v tejto sekcii rozhodli pracovať aj s mediánmi. Na zákla-

de výsledkov (Tabuľka 10) môžeme vidieť, že úroveň šťastia seniorov vyjadrená mediánom je najvyššia u participantov žijúcich v Dánsku (Mdn = 8,72), na Islande (Mdn = 8,62) a u participantov žijúcich v Nórsku (Mdn = 8,44). Naopak, najnižšia úroveň šťastia seniorov bola zistená u participantov žijúcich v Bulharsku (Mdn = 4,75), v Ruskej Federácii (Mdn = 5,70) a v Maďarsku (Mdn = 5,74). U participantov žijúcich na Slovensku je úroveň šťastia seniorov relatívne stredne veľká (Mdn = 6,48). Možno teda konštatovať, že jednotlivé vybrané krajiny pomerne významne diferencujú úroveň šťastia seniorov ($r_m = 0,308$).

V súvislosti s distribúciou šťastia u seniorov môžeme vidieť výrazné rozdiely v prežívaní pocitu šťastia medzi participantmi v jednotlivých krajinách (Tabuľka 11). Najväčší podiel šťastných seniorov je v kategórii participantov žijúcich na Islande (97,7%), kde zároveň podiel nešťastných tvorí len 2,3%. Zaujímavosťou je, že žiaden z participantov žijúcich na Islande neprežíva pocit čiastočného šťastia a čiastočného nešťastia, ale v súvislosti s prežívaním šťastia sú buď šťastní, alebo nešťastní. Druhý najväčší podiel šťastných seniorov je v kategórii participantov žijúcich v Nórsku (95,9%), pričom podiel nešťastných ľudí v tejto kategórii je v porovnaní s inými krajinami najmenší (len 2,0%). Veľmi výrazný je tiež podiel šťastných v rámci kategórie participantov žijúcich v Dánsku (94,9%), ako aj podiel šťastných seniorov žijúcich vo Fínsku (93,9%).

Naopak, podobne ako naznačujú výsledky z hľadiska úrovne šťastia, aj z hľadiska distribúcie najväčší podiel nešťastných seniorov je práve v kategórii participantov žijúcich v Bulharsku (až 43,4%), v Maďarsku (28,4%) a v Ruskej Federácii (26,2%). Podiel šťastných ľudí medzi participantmi žijúcimi v Bulharsku je až o 61,8% nižší v porovnaní s najpočetnejšou kategóriou šťastných ľudí na Islande.

V rámci kategórie participantov žijúcich na Slovensku je podiel šťastných 68,7% a podiel nešťastných seniorov je 11%. V porovnaní s najväčším podielom šťastných je podiel šťastných v kategórii participantov žijúcich na Slovensku o 29% nižší. V porovnaní s najmenším podielom šťastných je však tento podiel o 32,8% vyšší.

Tab. 10: Úroveň šastia seniorov v Európe

KRAJINA	M	SD	Mdn
<i>Belgicko</i>	7,68	1,690	7,94
<i>Bulharsko</i>	4,66	2,621	4,75
<i>Cyprus</i>	7,23	2,044	7,54
<i>Česká republika</i>	6,30	2,100	6,44
<i>Nemecko</i>	7,71	1,806	7,93
<i>Dánsko</i>	8,50	1,551	8,72
<i>Estónsko</i>	6,31	2,150	6,50
<i>Španielsko</i>	7,66	2,055	7,93
<i>Fínsko</i>	7,97	1,447	8,18
<i>Veľká Británia</i>	7,87	1,813	8,15
<i>Maďarsko</i>	5,68	2,315	5,74
<i>Švajčiarsko</i>	8,03	1,578	8,22
<i>Írsko</i>	7,38	1,993	7,74
<i>Izrael</i>	7,67	1,992	7,94
<i>Island</i>	8,50	1,331	8,62
<i>Holandsko</i>	7,80	1,453	7,96
<i>Nórsko</i>	8,29	1,386	8,44
<i>Poľsko</i>	7,01	2,161	7,36
<i>Portugalsko</i>	6,09	1,981	6,21
<i>Ruská Federácia</i>	5,74	2,269	5,70
<i>Švédsko</i>	7,96	1,624	8,19
<i>Slovinsko</i>	6,83	2,111	6,99
<i>Slovensko</i>	6,42	1,871	6,48
<i>Kosovo</i>	5,93	2,469	6,04
Spolu	7,05	2,215	7,45

$F(23,14087) = 173,323$ $p < 0,001$ $r_m = 0,470$

Tab. 11: Distribúcia šťastia seniorov v Európe

		V živote som šťastný/á			Spolu
		Nešťastný	Čiastočne nešťastný, čiastočne šťastný	Šťastný	
KRAJINA	Belgicko	4,7%	6,0%	89,3%	100,0%
	Bulharsko	43,4%	20,7%	35,9%	100,0%
	Cyprus	8,2%	11,6%	80,2%	100,0%
	Česká repub-	16,6%	17,9%	65,5%	100,0%
	Nemecko	4,2%	9,0%	86,8%	100,0%
	Dánsko	2,1%	2,9%	94,9%	100,0%
	Estónsko	15,6%	20,4%	64,0%	100,0%
	Španielsko	5,7%	8,6%	85,7%	100,0%
	Fínsko	2,4%	3,7%	93,9%	100,0%
	Veľká Britá-	4,7%	6,3%	89,1%	100,0%
	Maďarsko	28,4%	19,6%	52,0%	100,0%
	Švajčiarsko	2,4%	5,3%	92,3%	100,0%
	Írsko	8,5%	9,4%	82,1%	100,0%
	Izrael	6,6%	6,7%	86,7%	100,0%
	Island	2,3%		97,7%	100,0%
	Holandsko	4,1%	3,3%	92,6%	100,0%
	Nórsko	2,0%	2,2%	95,9%	100,0%
	Poľsko	10,4%	16,0%	73,5%	100,0%
	Portugalsko	18,5%	18,4%	63,2%	100,0%
	Ruská Fede-	26,2%	23,4%	50,5%	100,0%
	Švédsko	3,6%	5,6%	90,7%	100,0%
	Slovinsko	10,3%	24,1%	65,6%	100,0%
	Slovensko	11,0%	20,3%	68,7%	100,0%
Kosovo	23,2%	20,3%	56,5%	100,0%	
Spolu		11,9%	12,1%	76,0%	100,0%

chi-kvadrát (46) = 2676,864 p < 0,001 r_m = 0,308

Tab.12: Úroveň štastia seniorov v Európe podľa veku (60-65 rokov)

KRAJINA	M	SD	Mdn
<i>Belgicko</i>	7,69	1,538	7,90
<i>Bulharsko</i>	4,75	2,664	4,80
<i>Cyprus</i>	7,17	1,931	7,50
<i>Česká republika</i>	6,57	2,128	6,84
<i>Nemecko</i>	7,66	1,751	7,89
<i>Dánsko</i>	8,38	1,608	8,59
<i>Estónsko</i>	6,54	2,014	6,81
<i>Španielsko</i>	7,66	2,078	7,93
<i>Fínsko</i>	8,12	1,205	8,24
<i>Veľká Británia</i>	7,57	1,755	7,85
<i>Maďarsko</i>	5,82	2,250	5,95
<i>Švajčiarsko</i>	8,16	1,455	8,33
<i>Írsko</i>	7,31	1,974	7,61
<i>Izrael</i>	7,48	2,375	7,95
<i>Island</i>	8,48	1,196	8,62
<i>Holandsko</i>	7,81	1,415	7,98
<i>Nórsko</i>	8,18	1,403	8,35
<i>Poľsko</i>	7,20	1,990	7,48
<i>Portugalsko</i>	6,39	2,000	6,52
<i>Ruská Federácia</i>	5,92	2,325	5,94
<i>Švédsko</i>	7,93	1,368	8,03
<i>Slovinsko</i>	6,86	2,063	7,12
<i>Slovensko</i>	6,52	1,978	6,70
<i>Kosovo</i>	5,83	2,526	6,11
Spolu	7,08	2,159	7,48

$F(23,3890) = 40,490$ $p < 0,001$ $r_m = 0,439$

Tab. 13: Úroveň šastia seniorov v Európe podľa veku (65-70 rokov)

KRAJINA	M	SD	Mdn
<i>Belgicko</i>	7,83	1,667	8,11
<i>Bulharsko</i>	5,06	2,521	5,23
<i>Cyprus</i>	7,48	2,000	7,70
<i>Česká republika</i>	6,22	2,099	6,44
<i>Nemecko</i>	7,69	1,762	7,98
<i>Dánsko</i>	8,58	1,435	8,77
<i>Estónsko</i>	6,09	2,096	6,38
<i>Španielsko</i>	7,40	2,120	7,64
<i>Fínsko</i>	7,86	1,587	8,16
<i>Veľká Británia</i>	8,10	1,734	8,35
<i>Maďarsko</i>	5,66	2,120	5,74
<i>Švajčiarsko</i>	8,21	1,436	8,30
<i>Írsko</i>	7,49	1,796	7,79
<i>Izrael</i>	7,76	1,810	7,90
<i>Island</i>	8,62	1,125	8,67
<i>Holandsko</i>	7,88	1,316	8,04
<i>Nórsko</i>	8,30	1,308	8,41
<i>Poľsko</i>	6,50	2,137	6,61
<i>Portugalsko</i>	6,12	1,841	6,28
<i>Ruská Federácia</i>	5,54	2,298	5,67
<i>Švédsko</i>	8,17	1,443	8,34
<i>Slovinsko</i>	6,66	2,049	6,67
<i>Slovensko</i>	6,24	1,812	6,18
<i>Kosovo</i>	5,98	2,445	6,20
Spolu	7,08	2,158	7,49

F(23, 3301) = 47,047 p < 0,001 r_m = 0,497

Tab. 14: Úroveň šastia seniorov v Európe podľa veku (70-75 rokov)

KRAJINA	M	SD	Mdn
<i>Belgicko</i>	7,92	1,477	8,05
<i>Bulharsko</i>	4,49	2,527	4,31
<i>Cyprus</i>	7,14	2,368	7,69
<i>Česká republika</i>	6,33	2,129	6,33
<i>Nemecko</i>	7,79	1,746	7,93
<i>Dánsko</i>	8,79	1,329	8,98
<i>Estónsko</i>	6,14	2,164	6,23
<i>Španielsko</i>	7,95	1,824	8,17
<i>Fínsko</i>	8,05	1,374	8,29
<i>Veľká Británia</i>	7,87	1,871	8,21
<i>Maďarsko</i>	5,70	2,453	5,83
<i>Švajčiarsko</i>	7,93	1,244	7,98
<i>Írsko</i>	7,22	2,164	7,58
<i>Izrael</i>	7,88	1,707	8,04
<i>Island</i>	7,97	1,660	8,15
<i>Holandsko</i>	7,97	1,414	8,10
<i>Nórsko</i>	8,24	1,441	8,42
<i>Poľsko</i>	7,27	2,115	7,52
<i>Portugalsko</i>	5,99	1,988	6,13
<i>Ruská Federácia</i>	5,54	2,256	5,38
<i>Švédsko</i>	7,95	1,889	8,27
<i>Slovinsko</i>	6,66	2,029	6,84
<i>Slovensko</i>	6,46	1,743	6,37
<i>Kosovo</i>	6,13	2,213	6,11
Spolu	7,03	2,228	7,42

$F(23, 2744) = 39,963$ $p < 0,001$ $r_m = 0,501$

Tab. 15: Úroveň šastia seniorov v Európe podľa veku (75+ rokov)

KRAJINA	M	SD	Mdn
<i>Belgicko</i>	7,46	1,880	7,78
<i>Bulharsko</i>	4,32	2,697	4,48
<i>Cyprus</i>	7,12	1,965	7,32
<i>Česká republika</i>	5,98	1,995	6,05
<i>Nemecko</i>	7,71	1,958	7,97
<i>Dánsko</i>	8,30	1,735	8,58
<i>Estónsko</i>	6,36	2,251	6,54
<i>Španielsko</i>	7,68	2,105	7,99
<i>Fínsko</i>	7,87	1,567	8,05
<i>Veľká Británia</i>	7,92	1,847	8,17
<i>Maďarsko</i>	5,52	2,430	5,43
<i>Švajčiarsko</i>	7,86	1,931	8,23
<i>Írsko</i>	7,48	2,059	7,97
<i>Izrael</i>	7,68	1,851	7,92
<i>Island</i>	8,82	1,299	8,96
<i>Holandsko</i>	7,64	1,598	7,81
<i>Nórsko</i>	8,44	1,400	8,61
<i>Poľsko</i>	6,99	2,346	7,52
<i>Portugalsko</i>	5,92	2,023	6,00
<i>Ruská Federácia</i>	5,80	2,190	5,71
<i>Švédsko</i>	7,76	1,827	8,07
<i>Slovinsko</i>	7,01	2,244	7,09
<i>Slovensko</i>	6,44	1,896	6,57
<i>Kosovo</i>	5,89	2,650	5,72
Spolu	6,99	2,302	7,41

$F(23, 4080) = 51,037$ $p < 0,001$ $r_m = 0,473$

V rámci skúmania problematiky nás tiež zaujímalo *šťastie* u slovenských seniorov v porovnaní s inými krajinami podľa *veku*.

Najprv prezentujeme ukazovateľ *úrovne šťastia*. Ukázalo sa, že v kategórii seniorov vo veku od 60 do 65 rokov (Tabuľka 12) je úroveň šťastia vyjadrená mediánom najvyššia u participantov žijúcich na Islande (Mdn = 8,62), zatiaľ čo najnižšia úroveň šťastia je u participantov žijúcich v Bulharsku (Mdn = 4,80). V tabuľke 13 môžeme vidieť, že v kategórii seniorov vo veku od 65 do 70 rokov je úroveň šťastia vyjadrená mediánom najvyššia u participantov žijúcich v Dánsku (Mdn = 8,77). Naopak, najnižšia úroveň šťastia v tejto kategórii seniorov je u participantov žijúcich v Bulharsku (Mdn = 5,23). Participant žijúci v Bulharsku taktiež vykazujú najnižšiu úroveň šťastia vyjadrenú mediánom (Mdn = 4,31) aj v kategórii seniorov vo veku od 70 do 75 rokov (Tabuľka 14), pričom najvyššiu úroveň šťastia nielen v tejto kategórii, ale aj v porovnaní s inými vekovými kategóriami, vykazujú participant žijúci v Dánsku (Mdn = 8,98). V kategórii seniorov nad 75 rokov je najvyššia úroveň šťastia u participantov žijúcich na Islande (Mdn = 8,96) a najnižšia u participantov žijúcich v Bulharsku (Mdn = 4,48). Môžeme tiež konštatovať, že u participantov v Bulharsku je najnižšia úroveň šťastia vo všetkých vekových kategóriách seniorov (Tabuľky 12 až 15). U participantov žijúcich na Slovensku je úroveň šťastia vo všetkých vekových kategóriách seniorov približne v strede.

Rovnako sme si položili otázku, aká je *distribúcia šťastia* u slovenských seniorov v porovnaní s inými krajinami podľa veku (pozri Prílohu, tabuľka 1 až 5). Vo vekovej kategórii od 60 do 65 rokov je najväčší podiel šťastných v kategórii participantov žijúcich na Islande (98,1%) a najmenší podiel nešťastných je v kategórii participantov žijúcich vo Fínsku (1,4%). Vo vekovej kategórii od 65 do 70 rokov sú jednoznačne najšťastnejší práve participant žijúci na Islande, keďže podiel šťastných v tejto kategórii predstavuje 100%. Najväčší podiel šťastných v kategórii seniorov od 70 do 75 rokov je u participantov žijúcich v Dánsku (97,2%). V rámci tejto vekovej kategórie sme tiež zistili, že vo Švajčiarsku nie je žiaden z participantov nešťastný. V kategórii seniorov nad 75 rokov je najväčší podiel šťastných (97,7%) a zároveň najmenší podiel nešťastných (2,3%) v kategórii participantov žijúcich na Islande. Podobne ako úroveň šťastia, aj distribúcia šťastia ukázala, že vo všetkých vekových kategóriách je najmenší podiel šťastných a zároveň najväčší podiel nešťastných ľudí práve v kategórii participantov žijúcich v Bulharsku. Slovensko sa, podobne ako z hľadiska úrovne, tak aj z hľadiska distribúcie šťastia nachádza na priemernej úrovni v rebríčku krajín podľa šťastia.

4. Zhrnutie a diskusia

Cieľom nášho príspevku je prezentovať obraz o aktuálnom prežívaní šťastia u seniorov na Slovensku, ako i poskytnúť základné zistenia týkajúce sa šťastia vo vzťahu k vybraným socio-demografickým ukazovateľom.

Zistenia ukázali, že šťastných je 68,2% participantov, čiastočne šťastných a čiastočne nešťastných 20,6% participantov a nešťastných 11,2% participantov. V rámci kategórie šťastných ľudí tvoria veľmi šťastní 11,9%, zatiaľ čo v rámci kategórie nešťastných sa za veľmi nešťastných považuje len 2,0% participantov.

Zistili sme, že rozdiel medzi úrovňou šťastia mužov a žien je takmer zanedbateľný, a teda môžeme povedať, že slovenskí seniori sa v prežívaní šťastia podľa pohlavia nelíšia.

Taktiež nás zaujímala úroveň a rozloženie šťastia v kategóriách seniorov podľa veku. Ukázalo sa, že podobne ako pohlavie, ani vek nediferencuje úroveň šťastia slovenských seniorov.

Na základe zistení môžeme vzdelanie považovať za mierne diferencujúci činiteľ šťastia. Zároveň sme zistili, že úroveň šťastia, rovnako ako aj podiel šťastných (75,4%), sú najvyššie u participantov s vysokoškolským vzdelaním. Naopak, najnižší podiel šťastných (58%) a zároveň najvyšší podiel nešťastných seniorov (16%) je v kategórii participantov so základným vzdelaním. V tejto súvislosti sme sa v literatúre stretli s odôvodnením, že ľudia s vyšším vzdelaním majú väčšiu šancu získať prácu s vyšším príjmom, a tak môžu prežívať väčšiu radosť v živote (Veerdhoven, 1984).

Predpokladali sme, že seniori v manželskom zväzku sú šťastnejší ako slobodní seniori. Výsledky ukázali, že úroveň šťastia, rovnako ako aj podiel šťastných seniorov (75,7%), sú najvyššie v kategórii participantov, ktorí sú ženatí, respektíve vydaté. Táto hypotéza sa teda potvrdila. Mnoho výskumníkov to odôvodňuje tým, že manželstvo slúži ako nárazník proti ťažkostiam života a poskytuje emocionálnu a ekonomickú podporu, ktorá produkuje pozitívne stavy spojené so životnou spokojnosťou (Coombs, 1991; Gove, Style, & Hughes, 1990; Kessler & Essex, 1982 In Eddington, & Shuman, 2008).

Ekonomickú podporu zdôrazňujú napríklad Stutzer a Frey (2006), ktorí dávajú prežívanie šťastia u ľudí v manželstve do súvisu s výškou príjmu a príčinu šťastnejšieho života manželov vidia práve v ich dvojitom príjme. O emocionálnej podpore, naopak, hovorí Myers (2006), podľa ktorého nám manželstvo ponúka rolu partnera a rodiča, vďaka čomu posilňujeme svoju sebahodnotu a zvládame tak svoj neúspech napríklad v pracovnej oblasti. V tejto súvislosti Lelkes (2008, p.4) poukazuje na to, že práve starší ľudia sú väčšmi zasiahnutí stratou manžela a odchodom detí, čo významne ovplyvňuje ich rodinný život. Potvrdzujú to aj naše zistenia, na základe ktorých najväčší podiel nešťastných (15,9%) tvorí práve kategória ovdovených seniorov.

Ukázalo sa, že podiel šťastných v kategórii participantov, ktorí nežijú sami (74,1%), bol vyšší v porovnaní s kategóriou participantov, ktorí žijú sami (59,4%). Môžeme teda konštatovať, že seniori, ktorí nežijú sami, sú šťastnejší.

V súvislosti so zdravotným stavom sme si stanovili hypotézu, že zdravotný stav pozitívne koreluje s pocitom šťastia a spokojnosti seniorov. Zistili sme, že s pozitívnejším prežívaním zdravotného stavu úroveň šťastia rastie, čo znamená, že čím lepší je zdravotný stav participantov, tým sú šťastnejší. Táto tendencia rastu je prejavom pozitívnej korelácie, a teda môžeme konštatovať, že hypotéza sa potvrdila. Taktiež sa ukázalo, že zdravotný stav výrazne diferencuje úroveň šťastia, čo potvrdzuje tvrdenie, že „pri posudzovaní spokojnosti kladú ľudia väčší dôraz na zdravie ako na blahobyt a vzdelanie“ (White In Bláhová, 2012, s.44).

Najvyššiu úroveň šťastia, ako aj najväčší podiel šťastných podľa našich výsledkov vykazujú participant, ktorí sa hlásia k protestantskej cirkvi (76,4%). Najmenší podiel nešťastných je v kategórii participantov, hlásiacich sa k rímskokatolíckej cirkvi (9,4%).

Položili sme si tiež otázku, či sú seniori žijúci vo veľkom meste šťastnejší ako seniori žijúci na dedine. Zistili sme, že úroveň šťastia je najvyššia práve u participantov žijúcich vo veľkom meste a najnižšia je u participantov žijúcich na dedine. Môžeme konštatovať, že veľkosť bydliska diferencuje úroveň šťastia seniorov. Naše zistenia teda vyvracajú tvrdenia My-ersa (2006), že ľudia sú rovnako šťastní bez ohľadu na to, či žijú na dedine, v malom alebo veľkom meste.

Posledným z vybraných ukazovateľov, ktorý sme skúmali vo vzťahu k úrovni a distribúcii šťastia u slovenských seniorov, bolo vnímanie príjmu. Výsledky ukazujú, že najšťastnejší sú tí participant, ktorí pohodlne vyžijú zo svojho príjmu (90,6%), zatiaľ čo v kategórii participantov, ktorí to majú so súčasným príjmom veľmi ťažké, sa za šťastných považuje len 49,5% a za nešťastných až 22,3%.

V príspevku sme sa zamerali tiež na úroveň šťastia seniorov vo vybraných európskych krajinách a Izraeli. Položili sme si otázku, aká je úroveň a distribúcia šťastia u slovenských seniorov v porovnaní so seniormi v iných krajinách. Výsledky ukázali, že najvyššiu úroveň šťastia vykazujú seniori žijúci v Dánsku, na Islande a v Nórsku. Naopak, najnižšia úroveň šťastia seniorov bola zistená u participantov žijúcich v Bulharsku, v Ruskej Federácii a v Maďarsku. Slovenskí seniori sa podľa úrovne šťastia nachádzajú približne v strede rebríčka jednotlivých krajín.

Prostredníctvom distribúcie šťastia sme zistili, že najväčší podiel šťastných seniorov je v kategórii participantov žijúcich na Islande (97,7%), kde zároveň podiel nešťastných tvorí len 2,3% a pocit čiastočného šťastia a čiastočného nešťastia neprežíva žiaden zo seniorov žijúcich na Islande. Výrazný podiel šťastných seniorov sme zistili aj v kategóriách participantov žijúcich v Nórsku (95,9%), v Dánsku (94,9%) a vo Fínsku (93,9%). Naopak, najväčší podiel nešťastných seniorov z hľadiska distribúcie sme zistili v kategórii participantov žijúcich v Bulharsku (až 43,4%), v Maďarsku (28,4%) a v Ruskej Federácii (26,2%). V kategórii

participantov žijúcich na Slovensku je podiel šťastných 68,7% a podiel nešťastných seniorov je 11%. To znamená, že podobne ako aj úroveň šťastia, aj distribúcia šťastia preukázala, že seniori na Slovensku neprežívajú v porovnaní s vybranými európskymi krajinami výrazné pocity šťastia, ani nešťastia. Taktiež nás zaujímalo, aká je úroveň a distribúcia šťastia u slovenských seniorov v porovnaní s inými krajinami v rôznych vekových kategóriách. Výsledky sa zhodujú s predchádzajúcimi zisteniami, keďže sa ukázalo, že v kategóriách seniorov vo veku od 60 do 65 rokov a nad 75 rokov je najvyššia úroveň šťastia u participantov žijúcich na Islande a vo vekových kategóriách seniorov od 65 do 75 rokov je úroveň šťastia najvyššia u participantov žijúcich v Dánsku. Môžeme tiež konštatovať, že najnižšia úroveň šťastia vo všetkých vekových kategóriách seniorov je u participantov žijúcich v Bulharsku.

Podobné sú aj výsledky z hľadiska distribúcie šťastia seniorov v rôznych vekových kategóriách. Najväčší podiel šťastných seniorov vo vekových kategóriách od 60 do 70 rokov a nad 75 rokov je u participantov žijúcich na Islande, v kategórii seniorov od 70 do 75 rokov je u participantov žijúcich v Dánsku. Podobne ako úroveň šťastia, aj distribúcia šťastia ukázala, že vo všetkých vekových kategóriách je najmenší podiel šťastných a zároveň najväčší podiel nešťastných ľudí práve u participantov žijúcich v Bulharsku. Slovensko sa podobne ako z hľadiska úrovne, tak aj z hľadiska distribúcie šťastia seniorov v rôznych vekových kategóriách nachádza v rebríčku vybraných krajín na priemernej úrovni. Príčin a dôvodov týchto zistení môže byť však niekoľko. Jedno z odôvodnení ponúkajú vo svojej práci psychológovia Huppert a So (2009 In Křivohlavý, 2013), ktorí sa pri meraní šťastia ľudí v 23 európskych štátoch nezamerali len na spokojnosť, ale poukázali v súvislosti so šťastím na rozkvet a dozretie osobnosti. Zistili, že najvyššia miera osobnostného rozkvetu existuje v Európe u obyvateľov Dánska (33%) – za ním patria k najlepším Švajčiarsko, Fínsko, Nórsko, Írsko, Rakúsko, Cyprus a Švédsko. Na opačnom konci s relatívne najnižšou mierou rozkvetu osobnosti bola Ruská federácia (necelých 6%). K nej sa potom blížili občania Portugalska, Bulharska, Slovenska, Ukrajiny a Maďarska (Křivohlavý, 2013, s. 89). Naše zistenia týkajúce sa šťastia seniorov sú rovnako v súlade s výsledkami výskumov zverejnených Organizáciou pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, ktoré na základe kritérií, ako sú ekonomický rozvoj, školstvo, zdravie, zamestnanosť, sociálny systém, všeobecná spokojnosť ľudí so svojím životom atď., označujú za najšťastnejšie národy práve škandinávске krajiny (Bláhová, 2012). „V týchto krajinách vo všeobecnosti prevláda vysoká miera vzájomnej dôvery medzi ľuďmi, ako aj dôvery obyvateľstva k vládám svojich krajín“ (Bláhová, 2012, s. 45).

V nadväznosti na naše predchádzajúce zistenia týkajúce sa úrovne šťastia slovenských seniorov v súvislosti so socio-demografickými ukazovateľmi Bláhová (2012, s. 45) tiež dodáva, že „pre pocity šťastia a spokojnosti je pre obyvateľov Európskej únie dôležité zdravie, dobré rodinné zázemie, blízke vzťahy medzi priateľmi, spokojnosť v zamestnaní, v komunite, v ktorej ľudia žijú, náboženstvo, dobrý zdravotný stav a osobná sloboda“. Toto tvrdenie potvrdzujú aj naše zistenia.

Naše zistenia sú výsledkom exploračného výskumu, a teda ich prínos vidíme najmä v zmapovaní aktuálneho obrazu šťastia u slovenských seniorov. Špecifikom je upriamenie

pozornosti práve na seniorov a poznanie toho, čo súvisí s prežívaním ich šťastia. Toto poznanie tak môže byť prínosné najmä vzhľadom na aktuálny problém celosvetového starnutia populácie, keďže sa zistilo, že práve šťastní ľudia žijú dlhšie (Lelkes, 2008).

Poznatky ponúkané v tejto práci môžu byť prínosné nielen pre oblasť sociológie, či sociálnej psychológie, ale taktiež pre psychológiu starnutia (gerontopsychológiu) a pre nové odbory, ako sú psychológia zdravia, či duševná hygiena.

Literatúra:

- AAKER, J. L., LESLIE, S. G.; ROBIN, C. (2010): *The Psychology of Happiness*. Stanford Graduate School of Business. Retrieved from <https://gsbapps.stanford.edu/cases/documents/M330.pdf>.
- BACON, N., BROPHY, M., MGUNI, N., MULGAN, G., SHANDRO, A. (2010): *The State of Happiness*. London: Young Foundation. Retrieved from <http://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/The-State-of-Happiness.pdf>.
- BARTLES, M., BOOMSMA, D. I. (2009): Born to be Happy? The Etiology of Subjective Well-Being. *Behavior Genetics*, 39 (6), pp. 605-615. doi: 10.1007/s10519-009-9294-8. Retrieved from <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10519-009-9294-8>.
- BLÁHOVÁ, M. (2012): Ako byť šťastným napriek ekonomickému blahobytu. *Acta academica karviniensia*, 1, s. 36-48. Dostupné na internete www.opf.slu.cz/aak/2012/01/Blahova.pdf.
- BURNS, G. (2012, June): Happiness and Psychological Well-Being: Building Human Capital to Benefit Individuals and Society. *Solutions Journal*, 3 (3). Retrieved from <http://www.thesolutionsjournal.com/node/1119>.
- DIENER, E., OISHI, S., LUCAS, R. E. (2009): Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. In C. R. SNYDER, S. J. LOPEZ (Eds.): *Handbook of positive psychology* (2nd ed.; pp. 62-73). New York: Oxford University Press. Retrieved from http://greatergood.berkeley.edu/images/application_uploads/Diener-Subjective_Well-Being.pdf.
- DIENER, E., SELIGMAN, M. E. P. (2002): Very happy people. *Psychological Science*, 13, pp. 80-83. Retrieved from <http://pcl.missouri.edu/jeff/sites/pcl.missouri.edu/jeff/files/Diener.pdf>.
- EDDINGTON, N. SHUMAN, L. (2004): *Subjective Well Being: Happiness*. Continuing Psychological Education. Retrieved December Vol.27, 2013 from <http://www.texcpe.com/html/pdf/ncc/nccSWB.pdf>.

- EHRlich, B. S. ISAACOWITZ, D. M. (2002): Does Subjective Well-Being Increase with Age? *Perspective in Psychology*, 2002, Spring 20-26. Retrieved from <http://bespin.stwing.upenn.edu/~upsych/Perspectives/2002/Ehrlich.pdf>.
- FLOREA, A. I. and DAUDILL, S. B. (2014): Happiness, religion and economic transition. *Economics of Transition*, 22 (1), pp. 1–12. doi: 10.1111/ecot.12030. Retrieved from <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ecot.12030/full>.
- HAMPLOVÁ, D. (2009): Life Satisfaction, happiness and Marital Status in Four Central European Countries: International Comparison Based on the European Social Survey. In: TOŠ, N., MULLER, K. H., FABIÁN, Z., KREJČÍ, J., ZIELNSKI, M. (Eds.) (2009). *Three Roads to Comparative Research: Analytical, Visual, and Morphological*. Vienna: edition echoraum, ss.129-142.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2013): *Psychologie pocitů štěstí : současný stav poznání*. Praha: Grada Publishing.
- LaPLANTE, A. (2011, November 15): Are We Happy Yet? The Unexpected Links Between Happiness and Choice. *Stanford Graduate School of Business*. Retrieved from http://www.gsb.stanford.edu/news/research/aaker_happiness_choice_2011.html.
- LELLKES, O. (2008): Happiness Across the Life Cycle: Exploring Age-Specific Preferences. In: MARIN, B. ZAIDI, A. (eds.), *Mainstreaming Ageing. Indicators to Monitor Sustainable Policies*, European Centre Vienna. Ashgate: 359-391 [online]. Retrieved from http://www.euro.centre.org/data/1207216181_14636.pdf.
- LYUBOMIRSKY, S. (2008): *The how of happiness: A scientific approach to getting the life you want*. New York: Penguin Press.
- MOMENI, M. et. al. (2011): What Kind of People are the Happiest? An Empirical Study. In: *International Review of Business Research Papers*, Vol.7, No.3, pp. 45-54. Retrieved from http://www.academia.edu/2191470/What_Kind_of_People_are_the_Happiest_An_Empirical_Study.
- MYERS, D. G. (2006): *Cesta ke štěstí - tajemství vaší duševní pohody*. Praha: Návrat domů.
- MYERS, D. G. (2013): Happiness. Excerpted from *Psychology, 10th edition* (pp. 479-485). New York: Worth Publishers. Retrieved from http://www.davidmyers.org/davidmyers/assets/Happiness_10e.pdf.

POLEDNÍKOVÁ, L. (2004:). *Gerontologické ošetrovateľstvo*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 299 s. ISBN 80-8050-799-6.

RAMPELL, C. (2009, September 10): Why Are the Middle-Aged Less Happy? *The Huffington Post*. Retrieved January 26, 2014 from <http://economix.blogs.nytimes.com/2009/09/10/why-are-the-middle-aged-less-happy/>.

RAMPELL, C. (2011, March 7): The Happiest Man in America, Annotated. *The Huffington Post*. Retrieved January 26, 2014 from <http://economix.blogs.nytimes.com/2011/03/07/the-happiest-man-in-america-annotated/>.

REUTERS (2012, February 10): Ipsos Global Poll: World is Happier Place Than 2007. *The Huffington Post*. Retrieved from http://www.huffingtonpost.com/2012/02/10/ipsos-poll-world-happier-place_n_1268814.html.

VEENHOVEN, R. (1984): *Conditions of Happiness*. Dordrecht: Reidel. Retrieved from <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub1980s/84a-full.pdf>.

VEENHOVEN, R. (1993): *Happiness in nations: Subjective appreciation of life in 56 nations 1946-1992* RISBO, Erasmus University Rotterdam. ISBN 90-72597-46-X. Retrieved from <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub1990s/93b-part1.pdf>.

VEENHOVEN, R. (2010): Life is Getting Better: Societal Evolution and Fit with Human Nature. *Social Indicators Research*, 97 (1), pp. 105-122. doi: 10.1007/s11205-009-9556-0. Retrieved from <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11205-009-9556-0>.

VÝROST, J. (2012): *Európska sociálna sonda*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV. 46 s. ISBN: 978-80-89524-07-5. Dostupné na internete <http://www.saske.sk/SVU/public/media/5827/ESS%20brozura%20WEB.pdf>.

PRÍLOHA

Tabuľka 1: Distribúcia šťastia seniorov v Európe podľa veku (60-65 rokov)

		V živote som šťastný/á			Spolu
		Nešťastný	Čiastočne nešťastný/šťastný	Šťastný	
KRAJINA	Belgicko	2,0%	8,1%	89,9%	100,0%
	Bulharsko	41,9%	22,6%	35,5%	100,0%
	Cyprus	9,1%	9,1%	81,8%	100,0%
	Česká repub-	14,0%	17,5%	68,4%	100,0%
	Nemecko	3,6%	10,8%	85,7%	100,0%
	Dánsko	2,4%	3,1%	94,5%	100,0%
	Estónsko	14,8%	17,5%	67,7%	100,0%
	Španielsko	6,0%	7,9%	86,1%	100,0%
	Fínsko	1,4%	,9%	97,7%	100,0%
	Veľká Britá-	5,5%	7,0%	87,5%	100,0%
	Maďarsko	24,2%	19,3%	56,5%	100,0%
	Švajčiarsko	,9%	6,5%	92,5%	100,0%
	Írsko	7,7%	10,5%	81,8%	100,0%
	Izrael	12,7%	3,6%	83,8%	100,0%
	Island	1,9%		98,1%	100,0%
	Holandsko	4,4%	1,9%	93,7%	100,0%
	Nórsko	3,0%	2,2%	94,8%	100,0%
	Poľsko	8,6%	13,5%	77,9%	100,0%
	Portugalsko	13,9%	18,8%	67,3%	100,0%
	Ruská Fede-	23,6%	21,2%	55,2%	100,0%
	Švédsko	1,8%	4,3%	93,9%	100,0%
Slovinsko	7,5%	26,4%	66,0%	100,0%	
Slovensko	10,3%	18,5%	71,3%	100,0%	
Kosovo	22,1%	22,1%	55,8%	100,0%	
Spolu		11,0%	11,8%	77,3%	100,0%

chi-kvadrát (46) = 708,254 p < 0,001 r_m = 0,301

Tabuľka 2: Distribúcia šťastia seniorov v Európe podľa veku (65-70 rokov)

		V živote som šťastný/á			Spolu
		Nešťastný	Čiastočne nešťastný/šťastný	Šťastný	
KRAJINA	Belgicko	4,7%	3,9%	91,3%	100,0%
	Bulharsko	34,9%	21,8%	43,3%	100,0%
	Cyprus	3,4%	14,8%	81,8%	100,0%
	Česká republi-	19,2%	14,3%	66,5%	100,0%
	Nemecko	3,6%	10,2%	86,2%	100,0%
	Dánsko	1,4%	2,8%	95,7%	100,0%
	Estónsko	19,6%	18,4%	62,0%	100,0%
	Španielsko	7,2%	9,9%	82,9%	100,0%
	Fínsko	3,7%	4,7%	91,6%	100,0%
	Veľká Británia	4,8%	4,8%	90,4%	100,0%
	Maďarsko	26,9%	21,8%	51,3%	100,0%
	Švajčiarsko	2,1%	1,1%	96,8%	100,0%
	Írsko	5,3%	10,6%	84,0%	100,0%
	Izrael	3,7%	7,3%	89,0%	100,0%
	Island			100,0%	100,0%
	Holandsko	3,1%	3,8%	93,1%	100,0%
	Nórsko	2,1%		97,9%	100,0%
	Poľsko	10,7%	25,2%	64,1%	100,0%
	Portugalsko	19,4%	13,8%	66,9%	100,0%
	Ruská Federá-	27,6%	22,8%	49,6%	100,0%
	Švédsko	1,7%	3,5%	94,8%	100,0%
	Slovinsko	14,3%	22,9%	62,9%	100,0%
Slovensko	10,8%	27,3%	61,9%	100,0%	
Kosovo	23,4%	14,9%	61,7%	100,0%	
Spolu		11,2%	11,8%	77,0%	100,0%

chi-kvadrát (46) = 648,587 p < 0,001 r_m = 0,312

Tabuľka 3: Distribúcia šťastia seniorov v Európe podľa veku (70-75 rokov)

		V živote som šťastný/á			Spolu
		Nešťastný	Čiastočne nešťastný/šťastný	Šťastný	
KRAJINA	Belgicko	2,7%	4,0%	93,3%	100,0%
	Bulharsko	52,5%	15,3%	32,2%	100,0%
	Cyprus	15,9%	4,8%	79,4%	100,0%
	Česká republi-	16,3%	19,5%	64,2%	100,0%
	Nemecko	3,0%	8,9%	88,2%	100,0%
	Dánsko	,9%	1,9%	97,2%	100,0%
	Estónsko	13,3%	24,7%	62,0%	100,0%
	Španielsko	2,2%	9,8%	88,0%	100,0%
	Fínsko	1,6%	4,7%	93,8%	100,0%
	Veľká Británia	4,3%	9,9%	85,7%	100,0%
	Maďarsko	28,3%	17,7%	54,0%	100,0%
	Švajčiarsko		5,8%	94,2%	100,0%
	Írsko	12,7%	8,7%	78,7%	100,0%
	Izrael	2,7%	9,7%	87,6%	100,0%
	Island	5,9%		94,1%	100,0%
	Holandsko	2,5%	4,2%	93,3%	100,0%
	Nórsko	1,4%	4,1%	94,6%	100,0%
	Poľsko	9,0%	18,0%	73,0%	100,0%
	Portugalsko	15,8%	23,0%	61,2%	100,0%
	Ruská Federá-	28,0%	29,6%	42,4%	100,0%
	Švédsko	5,9%	5,9%	88,1%	100,0%
Slovinsko	12,3%	21,9%	65,8%	100,0%	
Slovensko	9,8%	22,0%	68,3%	100,0%	
Kosovo	21,3%	17,0%	61,7%	100,0%	
Spolu		12,1%	13,0%	74,9%	100,0%

chi-kvadrát (46) = 661,544 p < 0,001 r_m = 0,346

Tabuľka 4: Distribúcia šťastia seniorov v Európe podľa veku (75+ rokov)

		V živote som šťastný/á			Spolu
		Nešťastný	Čiastočne nešťastný/šťastný	Šťastný	
KRAJINA	Belgicko	7,7%	6,6%	85,8%	100,0%
	Bulharsko	47,0%	21,6%	31,4%	100,0%
	Cyprus	6,7%	15,6%	77,8%	100,0%
	Česká republi-	16,5%	22,9%	60,6%	100,0%
	Nemecko	6,6%	6,2%	87,1%	100,0%
	Dánsko	3,6%	3,6%	92,8%	100,0%
	Estónsko	15,1%	21,1%	63,7%	100,0%
	Španielsko	6,5%	7,7%	85,8%	100,0%
	Fínsko	2,7%	5,0%	92,3%	100,0%
	Veľká Británia	4,3%	4,9%	90,9%	100,0%
	Maďarsko	33,8%	19,7%	46,5%	100,0%
	Švajčiarsko	5,5%	7,0%	87,5%	100,0%
	Írsko	9,2%	7,7%	83,1%	100,0%
	Izrael	5,0%	7,8%	87,2%	100,0%
	Island	2,3%		97,7%	100,0%
	Holandsko	5,5%	3,5%	91,0%	100,0%
	Nórsko	1,0%	2,9%	96,2%	100,0%
	Poľsko	13,2%	11,1%	75,7%	100,0%
	Portugalsko	22,7%	17,7%	59,5%	100,0%
	Ruská Federá-	26,8%	21,9%	51,4%	100,0%
	Švédsko	6,0%	9,3%	84,7%	100,0%
Slovinsko	9,2%	24,2%	66,7%	100,0%	
Slovensko	14,0%	13,2%	72,8%	100,0%	
Kosovo	26,3%	24,6%	49,1%	100,0%	
Spolu		13,3%	11,9%	74,9%	100,0%

chi-kvadrát (46) = 819,060 p < 0,001 r_m = 0,316